

ДОСЛІДЖЕННЯ СТІЙКОСТІ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК

Постановка проблеми. Світова економічна криза, перша хвиля якої проявилася з кінця 2008 року, а зараз очікується її друга хвиля, призводить до значних ускладнень ринкових умов діяльності підприємств, у тому числі – переробних підприємств агропромислового комплексу (АПК) України. Останнім часом діяльність переробних підприємств АПК в Україні характеризується все більшою ціновою невизначеністю як у частині закупівлі сировини й матеріалів, так і стосовно продажу своєї продукції, на що впливають численні фактори, що відображають прискорювання перерозподілу ринків, зміни в ціноутворенні та податковій політиці, інфляційні процеси, зменшення купівельної спроможності споживачів продукції та ін. Особливістю сучасного періоду є низька, а часом повна непередбачуваність цінових змін на ринку, що створює серйозну проблему забезпечення рентабельності роботи підприємств у майбутньому плановому періоді.

Непередбачуваність цінових змін у галузях переробки сільськогосподарської сировини багато в чому залежить ще й від врожайності сільськогосподарської продукції, природних факторів, змін в умовах держаної підтримки сільського господарства, митних змін, що вносять зрушення в структуру імпорту-експорту сільськогосподарської сировини та продукції, розвитку подальшої конкуренції тощо.

В цих умовах економічні результати діяльності переробних підприємств АПК стають непередбачуваними, значна частина з них все частіше балансує на межі нульової рентабельності, нерідко – у зоні збитковості та загрози припинення функціонування, через що увагу вчених та практичних робітників все більше приваблює проблема вирішення комплексу питань забезпечення стійкої роботи підприємств у змінюваних умовах їх функціонування, що й обумовлює актуальність тематики даної статті, в якій представлено деякі результати дослідження стійкості підприємств на прикладі діяльності переробних підприємств АПК.

Аналіз результатів досліджень з проблеми. З позицій системного підходу під стійкістю системи розуміють її здатність зберігати свій стан незалежно від впливу на неї зовнішніх сил [1], або здатність до самоорганізації [2] чи протидії стану катастрофи системи [3]. Стосовно діяльності підприємств, найбільш частіше застосовують так звані показники їх фінансової стійкості, платоспроможності, ліквідності та інші, що відображають співвідношення підрозділів балансу [4], або зворотні показники нестійкості підприємств

(як загрози банкрутства) у вигляді відомих моделей Альтмана [5]. Ці показники, які дійсно відображають фінансовий стан підприємства на певний момент часу, не відповідають на питання стосовно стійкості підприємства в інших сферах діяльності.

Тому подальше дослідження проблеми стійкості підприємств та її вимірювання йде на основі визначення загальної суті стійкості як явища „гнучкості”, тобто пристосованості до змінюваних умов діяльності [6], здатності підтримувати рівень запланованих показників [7], стабільності економічних результатів [8], своєчасної реконструкції [9], соціально-економічного розвитку [10] тощо.

Аналіз останніх досягнень і публікацій у досліджуваній сфері свідчить, що до теперішнього часу єдиного погляду щодо змісту поняття стійкості підприємства, складу її показників не існує. Підходи, що тією чи іншою мірою застосовуються для визначення стійкості підприємств, поки що не дозволяють на їх базі створити систему показників стійкості підприємства, як певний інструмент, який можна було б з необхідною впевненістю використовувати для безпосереднього застосування в управлінні діяльністю підприємства з метою підтримки його стану в зовнішньому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з викладеного аналізу підходів до визначення та вимірювання стійкості підприємств, пропонується під стійкістю підприємства вважати його здатність протистояти негативному впливу з боку зовнішнього середовища у найважливіших сферах взаємодії з ним. Пояснимо це результатами дослідження стійкості переробних підприємств АПК, функціонуючих в умовах цінових коливань на ринках продажу продукції та закупівлі сільськогосподарської сировини.

Загальною рисою цінової динаміки в АПК протягом останніх десятиріч є зростання витрат, а відповідно й цін продукції обох технологічних переділів АПК: виробництва сировини та її подальшої переробки. Але критичним чинником функціонування сучасного переробного комплексу АПК є те, що на фоні постійного зростання цін на сільськогосподарську продукцію, яка є сировиною для переробних підприємств АПК, спостерігається відставання відповідного підвищення цін на кінцеву продукцію переробної галузі, яке стримується зниженням рівня платоспроможності споживачів та іншими загальноекономічними процесами, у тому числі, пов'язаними зі світовою фінансово-економічною кризою та її наслідками в Україні. Предста-

вимо на рис. 1 динаміку індексів зростання споживчих цін і цін виробників в Україні, побудовану на офіційних даних Держслужби статистики України [11], з якої помітно, що у період 2008 року споживчі ціни на продукцію споживання були практично на рівні цін виробників, що значно зменшувало прибутковість сфери торгівлі, але в період подолання наслідків першої хвилі кризи у 2009-2011 роках зростання індексів цін виробників випереджає динаміку індексів споживчих цін, що стримує можливості підтримувати ціни переробних підприємств АПК на рівноважному рівні, оскільки дана галузь займає середнє положення між виробництвом сировини і торгівлею продуктами споживання.

Гостроту взаємовідносин виробників сільськогосподарської продукції з переробними підприємствами АПК з приводу ціни за купуваної сировини демонструють практично всі переробні галузі АПК. Так, рентабельність продукції більше ста працюючих в Україні м'ясокомбінатів безпосередньо залежить від вартості живої ваги за купуваної великої рогатої худоби, балансує на мінімальному рівні. Будь-яке несподіване підвищення закупівельних цін призводить до збитковості виробленої продукції, а в разі різких негативних коливань вартості сировини – до вимушеної зупинки підприємств, робота яких стає нерентабельною. Так, влітку 2008-го року в переддень світової фінансово-економічної кризи ряд м'ясокомбінатів України призупинили роботу через підвищення середніх закупівельних цін до 12,5 грн. за один кг живої ваги худоби при максимально допустимому рівні ціни в 11 грн. [12]. В цілому, за період з 1996 по 2009 роки середня ціна реалізації м'ясної продукції сільським господарством підвищилася з 973,4 до 10362,9 грн. за одну тонну живої ваги худоби та птиці, тобто більше, ніж у 10 разів [11]. Дане зростання закупівельних цін стало основним параметром, який обумовлює рентабельність у сфері переробки м'ясної продукції. У 2011 році вартість продажу становила 43–50 грн. за 1 кілограм, тоді як у 2010-му – в середньому 55 грн. [13]. Відповідно ціна закупівлі сировини в розрахунку за 1 кг живої ваги знизилася з 18 до 15 грн. [14]. В умовах такої невизначеності забезпечення рентабельної роботи м'ясопереробних підприємств, враховуючи, що коливання закупівельної ціни становить від 30-ти до 70-ти відсотків прибутку, одержуваного від виробництва 1 кг товарного м'яса, представляє серйозну проблему.

Основним положенням запропонованого підходу до оцінювання стійкості підприємства є визнання того, що рівень стійкості підприємства повинен відображати наявність ресурсів в його розпорядженні, які можуть бути спрямовані на подолання наслідків виниклого негативного впливу з боку середовища.

Очевидно, міру стійкості підприємства в разі стримування зростання цін на його продукцію або при

вимушеному її зниженні, слід пов'язувати із тим, наскільки ціна продукції – C перевищує її собівартість – C . Такий прояв здатності підприємства компенсувати в деяких межах вимушене зниження відпускної ціни продукції слід розглядати як його продажну стійкість, рівень якої K_p розраховується:

$$K_p = C / C = 1 + R / 100. \quad (1)$$

де R – собівартість продукції.

При рентабельній роботі підприємства $K_p > 1$. Перехід величини цього показника через граничне значення $K_p = 1$ нижче одиниці означає збитковість діяльності, а такий стан підприємства слід вважати нестійким. Резервами підтримки стійкості підприємства при вимушеному зниженні його ціни на ΔC є зниження собівартості продукції ΔC . Таким чином, поточний стан продажної стійкості підприємства оцінюється:

$$K_p = (C - \Delta C) / (C - \Delta C). \quad (2)$$

З іншого боку, в разі підвищення вартості сировини резервами компенсації подорожчання матеріальних витрат є прибуток Π та можлива економія витрат ΔE у складі собівартості продукції, які залежать від продуктивності праці, використання основних фондів, раціональності застосування допоміжних матеріалів, організації виробничих процесів тощо. Тоді, здатність підприємства компенсувати подорожчання сировини треба вважати закупівельною стійкістю підприємства K_z , яка вимірюється співвідношення максимально допустимої вартості сировини та закупівельних матеріалів M_{max} до їх поточної вартості M :

$$K_z = M_{max} / M. \quad (3)$$

Структурно максимально допустима вартість закупівельної сировини та інших матеріалів включає:

$$M_{max} = M + \Pi + \Delta E. \quad (4)$$

Оскільки поточна вартість сировини та інших матеріалів з прирощенням їх ціни складає $M + \Delta M$, то й поточний стан стійкості закупівельної стійкості визначається:

$$K_z = (M + \Pi + \Delta E) / (M + \Delta M). \quad (5)$$

Диспозицію визначення цих двох показників стійкості підприємства – продажну та закупівельну представимо схемою на рис. 2.

Проілюструємо прояви продажної стійкості прикладами стосовно функціонування низки досліджуваних м'ясопереробних підприємств, у тому числі підприємства Луганської області (табл. 1 і 2).

Результати проведених нами розрахунків рівня продажної і закупівельної стійкості, що наведені у табл. 1 і 2, свідчать, що стійкість переробних підприємств у дійсності ледве перевищує граничний рівень, а в низці випадків і нижче 1, що означає збитковість діяльності підприємств. Оцінка стійкості підприємств на такому низькому рівні потребує від керівництва підприємств постійно здійснювати моніторинг стану стійкості підприємств та вживати заходи з компенсації негативного зовнішнього впливу шляхом стримування збільшення продажних цін та подорожчання сировини.

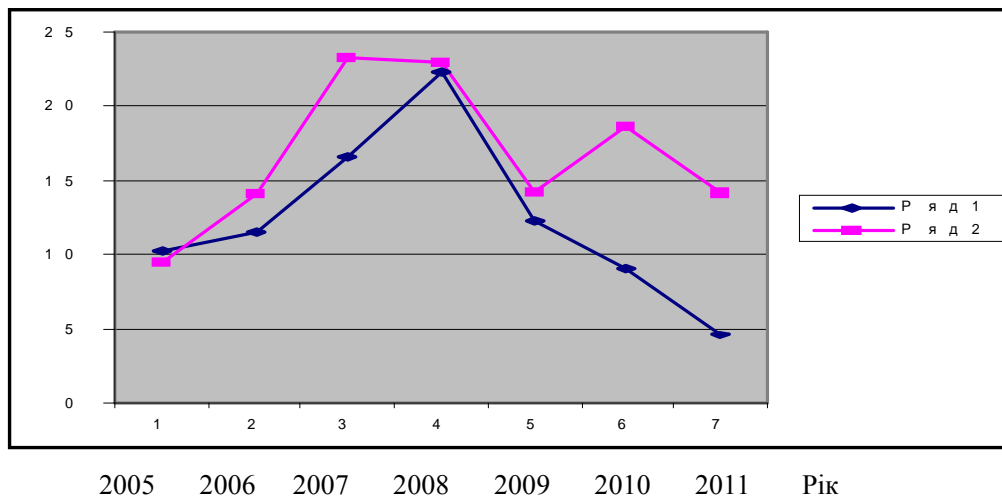

Рис. 1. Динаміка зміни індексів зростання споживчих цін (нижній ряд) і цін виробників продукції (верхній ряд) (у % за грудень відповідного року до грудня попереднього)

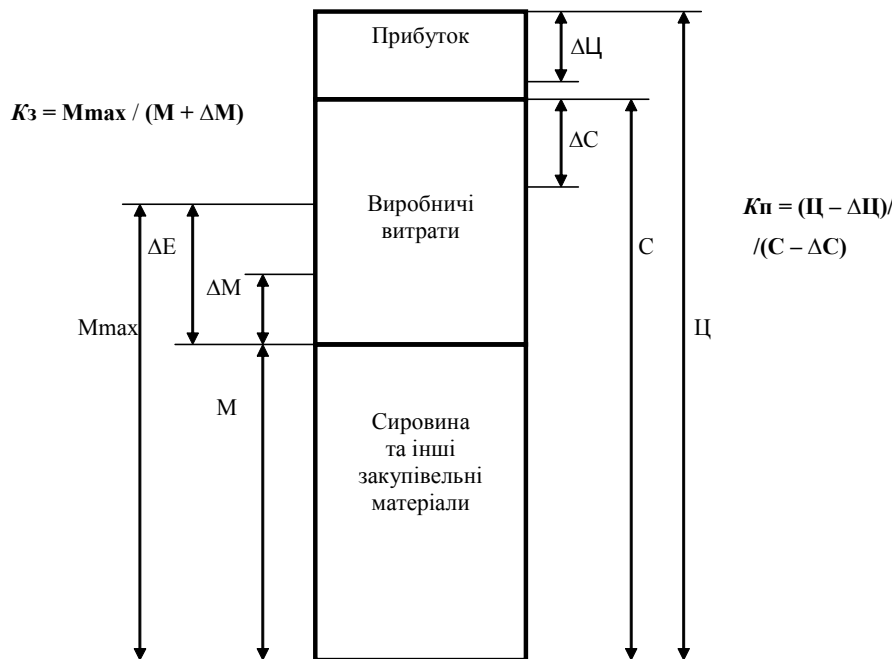

Рис. 2. Диспозиція визначення продажної й закупівельної стійкості

Таблиця 1

Динаміка розрахованих показників продажної стійкості м'ясопереробних підприємств у 2007 – 2011 роках

Підприємство	Показник продажної стійкості K_p по роках				
	2007	2008	2009	2010	2011
1. ПАТ „Луганський м'ясокомбінат”	1,078	1,029	0,99	1,010	1,032
2. ПАТ „Краснодонський м'ясокомбінат”	1,064	1,027	0,98	1,010	0,985
3. ПрАТ „Перевальський МПЗ”	1,068	1,025	0,97	1,021	0,994
4. ПАТ „Мелітопольський м'ясокомбінат”	0,908	0,975	0,985	0,987	0,993
5. ПАТ „Богодухівський м'ясокомбінат”	1,091	1,052	1,001	1,016	0,996

Таблиця 2

Динаміка розрахованих показників закупівельної стійкості м'ясопереробних підприємств у 2007 – 2011 роках

Підприємство	Показник закупівельної стійкості $K_{зк}$ по роках				
	2007	2008	2009	2010	2011
1. ПАТ „Луганський м'ясокомбінат”	1,119	1,056	1,04	1,036	1,055
2. ПАТ „Краснодонський м'ясокомбінат”	1,078	1,030	1,01	1,008	0,972
3. ПрАТ „Перевальський МПЗ”	1,119	1,047	1,04	1,044	1,001
4. ПАТ „Мелітопольський м'ясокомбінат”	1,001	1,004	1,003	1,000	1,000
5. ПАТ „Богодухівський м'ясокомбінат”	1,128	1,076	1,003	1,038	1,025

Таблиця 3

Заходи зі зниження собівартості продукції як резерву підтримки продажної і закупівельної стійкості підприємств

Стан продажної і закупівельної стійкості підприємства	Рівень стійкості	Зміст заходів стосовно зменшення собівартості продукції (накопичувальним шляхом)	
		у частині зниження змінних витрат	у частині зниження постійних витрат
1. Незмінний вище граничного рівня	$K_{п} > 1$ $K_{зк} > 1$	Відсутність необхідності в прийнятті заходів	Відсутність необхідності в прийнятті заходів
2. Зниження продажної стійкості через вимушене зниження продажних цін і закупівельної – через подорожчання сировини	$K_{п} > 1$ $K_{зк} > 1$	Закупівля більш дешевої сировини, поглиблення рівня переробки, зменшення відходів і усунення невиправданих витрат	Підвищення рівня використання основних фондів, збільшення обсягів продажу
3. Зниження продажної і закупівельної стійкості нижче граничного рівня	$K_{п} < 1$ $K_{зк} < 1$	Підвищення продуктивності переробки сировини, економія витрат допоміжних матеріалів, вивільнення зайвих робітників	Зниження витрат з утриманням устаткування за рахунок підвищення змінності роботи, вивільненню зайвого обладнання

Приведемо у табл. 3 типові приклади заходів щодо зниження собівартості продукції як загального резерву підвищення їх продажної і закупівельної стійкості.

Висновки. Запропонована система показників продажної і закупівельної стійкості підприємства доведена до можливості її практичного застосування при управлінні діяльністю переробних підприємств АПК, якщо здійснювати постійний моніторинг та запровадження заходів з підтримки стійкості з виключенням несанкціонованого виходу значень її показників нижче граничного рівня, що дозволяє підтримувати беззбиткову діяльність підприємств в умовах мінливого характеру зовнішнього середовища.

Література

1. **Словари** и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс] / АКАДЕМИК. – Режим доступа : dis.academic.ru.
2. **Пригожин И.** Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
3. **Томпсон Дж. М. Т.** Неустойчивости и катастрофы в науке и технике / Дж. М. Т. Томпсон ; пер. с англ. – М.: Мир, 1985. – 254 с.
4. **Райзберг Б. А.** Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева Е. Б. ; 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 495 с.
5. **Ковалев А. П.** Финансовый анализ и диагностика банкротств : учеб.

пособие Минэкономки РФ / А. П. Ковалев. – М.: Экономическая академия, 1994. – 182 с. 6. **Белый М. К.** вопросу о гибкости организаций органического типа / М. Белый, В. Приходько // Проблемы теории и практики управления. – 1998. – № 4. – С. 28 – 31. 7. **Иванов В. Л.** Управління економічною стійкістю промислових підприємств : [монографія] / В. Л. Иванов. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2005. – 268 с. 8. **Кульбака Н.** Сущность и факторы экономической устойчивости предприятия : [электронный ресурс] / Н. Кульбака. – Режим доступа: kulbaka2000@ukrtop.com. 9. **Мазур И. И.** Реструктуризация предприятий и компаний. Справочное пособие для специалистов и предпринимателей / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро; под ред. И. И. Мазура. – М.: Высшая школа, 2000. – 587 с. 10. **Чістілін Д. К.** Самоорганізація як інституціональний механізм розвитку соціально-економічних систем: автореф. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук. Інститут економіки та прогнозування НАН України / Д. К. Чістілін. – К.: 2007. – 20 с. 11. **Державний комітет статистики України.** Статистична інформація : [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 12. **Закарпатський** та ще 6 м'ясокомбінатів України призупинили роботу [Електронний ресурс] / Газета по-українськи. – 28 серпня. – 2008. – Режим доступу : <http://zakarpattya.net.ua>. 13. **Мозговая А.** Инвесторам: какие цены на мясо свинины в Украине? [Электронный ресурс] / А. Мозговая. – Новости бизнеса и политики. В СНГ: Украина. – 03 июня 2011. – Режим доступа: www.profi-forex.org/news/entry1008077569.html. 14. **Колосова Л.** Как закаляется „Тваринпром” [Электронный ресурс] / Л. Колосова. – Зерно: животноводство. – 20.07.2011. – Режим доступа: zerno-ua.com/?p=4755.

Колосова К. А. Дослідження стійкості переробних підприємств АПК

У статті розглянуто сучасний стан визначення поняття стійкості стосовно діяльності підприємств. Запропоновано визначати стійкість підприємства як його здатність протистояти негативному впливу зовнішнього середовища на його діяльність. Розглянуто чинники змінюваності продажних цін продукції переробних підприємств АПК та вартості закупівельної сировини. Запропоновано показники продажної і закупівельної стійкості підприємства, що відображають перевищення ціною продукції її собівартості та максимально допустимою вартістю закупівельної сировини її поточної ціни. Проведено розрахунки рівня продажної і закупівельної стійкості м'ясопереробних підприємств, результати яких свідчать про актуальність спостереження рівня стійкості та прийняття заходів

щодо його підтримки не нижче граничного рівня, що гарантує беззбиткову діяльність підприємства.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, переробні підприємства, мінливе зовнішнє середовище, стійкість підприємства, продажна стійкість, закупівельна стійкість, заходи з підтримки стійкості підприємства.

Колосова Е. А. Исследование устойчивости перерабатывающих предприятий АПК

В статье рассмотрено современное состояние определения понятия устойчивости применительно к деятельности предприятий. Предложено определять устойчивость предприятия как его способность противостоять негативному влиянию внешней среды на его деятельность. Рассмотрены факторы изменчивости продажных цен продукции перерабатывающих предприятий АПК и стоимости покупаемого сырья. Предложены показатели продажной и закупочной устойчивости предприятия, выражающие превышение ценой продукции ее себестоимости и максимально допустимой стоимостью покупаемого сырья ее текущей цены. Проведены расчеты уровня продажной и закупочной устойчивости мясоперерабатывающих предприятий, результаты которых свидетельствуют об актуальности контроля уровня устойчивости и принятия мер по его поддержке не ниже предельного уровня, что гарантирует безубыточную деятельность предприятия.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, перерабатывающие предприятия, неустойчивая внешняя среда; устойчивость предприятия; продажная устойчивость; закупочная устойчивость; меры поддержки устойчивости предприятия

Kolosova K. A Study of the Sustainability of Processing Agricultural Enterprises

The article considers the current state of the definition of sustainability in relation to the activities of enterprises. Proposed to determine the sustainability of the enterprise as its ability to withstand the negative effects of the environment on its business. The factors of production variability in sales prices revised account by agricultural enterprises and the cost of purchased raw materials. The parameters of the sales and purchases sustainability of the enterprise, which express the excess of the price of its production over the cost and maximum value of raw materials over its current price, are proposed. The calculations of the level of sales and procurement sustainability of enterprises indicate the importance to control the level of sustainability and measures to support it not below the threshold level, which guarantees the company break-even basis.

Key words: agricultural complex, processing plants, the unstable external environment, the sustainability of the company, selling sustainability, purchasing sustainability, measures to support sustainability of the enterprise.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2012

Прийнято до друку 20.12.2012